

EVİRİM TEORİSİ VE ANAHANLIK TARTIŞMALARI

Ümit HASSAN

1. Öncelik Sorunu

Anahanlığın öncelikli olduğu vakıasına set çekmeye çalışan açıklamalar, esas olarak tarihsel verilerin mihekkine vurulmak gerektir. Ancak, "sorun"un mantıksal izdüşümünün ele alınması da yarar sağlayacaktır.

Anahanlık babahanlık ilişkisi, "öncelik" sorunu ile içiçe geçer. İlişkiler karmaşasının açıklığa kavuşturulması, tabiatıyla, öncelik sorununa ilişkin teorik bir bütünselliği zorunlu kılar. Fakat, öncelik konusunda teorik bir düzeye erişilmesine yardımcı olacak tarihöncesi laboratuvarı da —belirli söz/davranış kalıntılarını şu ân için ihmâl edersek— zamanımıza ancak yazı aracılığıyla intikal etmiştir.

Bu bakımdan, anahanlığın öncelikli olması keyfiyetine ilişkin görüş [(A) diyelim] hâlinde, genel olarak ifade edersek, öntarih ve tarih, (yazının kullanılmaya ve sistemlice kullanılmaya başlanması dönemleri) babahanlığın yükselmesinden "zafer"ine doğru yolalan gelişime denk düşmektedir. Oysa, diğer "kez"ler; anahanlık ve babahanlığın "başlangıç"tan beri birlikte var olduğu görüşü [(BA) diyelim] ile babahanlığın anahanlıktan önce var olduğu görüşü [(B) diyelim],* bir bakıma, anahanlığın öncelikli olduğu görüşünün [(A) nın] önündeki bazı "engel"lerin bulunması açısından, spekülasyon yapılmasına daha elverişlidir. Bu elverişlilik, sözkonusu (BA) ve (B) nin, tarihsel —ve etnolojik/antropolojik/arkeolojik verileri— değerlendirirken sahip bulunur gözüktüğü "kolaylık"tan kaynaklanmaktadır. Çünkü konu hakkındaki verilerin pek çoğu babahanlığın egemen olduğu dönemlerin düşünce ve araçlarıyla, zaman zaman değişmelere uğratarak, zamanımıza kalabilmiştir.

Bu konuma yapılacak ilk itiraz, hâlen ya da kısa süre önceye kadar yaşamaya devam eden "ilkel" bazı toplulukların (BA) ve (B) yi, ve hat-

* (A), (BA), ve (B) nin birer tez olduğunu; bu kısaltmaları anahanlık, anahanlık+babahanlık ve babahanlık için kullanmadığımızı, bunlara dair görüşler için seçtiğimizi, diğerdeki açıklamalarımızdan vuzuhsuzluğa sebep olmamak için tekrar vurgulayalım.

tâ (B) yi doğruladığı iddiasında toplanabilir. Ampirik - görsel araştırmaların tek tek irdelenmelerinden önce, (A) hemen bir karşı-ıtiraz yöneltebilecektir. Hâlen yaşayan bu ilkel toplulukların hepsi babahanlık örgütlenmesini benimsemiş olsalar bile, yine istisnasız hepsi uzun bir örgütlenme evresi geçirmiş olduklarının belirtilerini taşırlar. "Bugün"kü örgütlenmelerinin "başlangıç" örgütlenmeleriyle aynı olduğunu kabul edebilmek için, bu toplulukların sadece ve sadece babahanlık özellikleri göstermesi, gelenek-görenek kalıntıları itibariyle de sadece babahanlık karakteri taşımaları, sonuç "ilkel" olarak kalmaları şeklinde tecelli etmiş olsa bile uzun bir evrim sürecinden geçmemiş olmaları istenecektir ki, böyle saf bir babahanlık örgütlenmesi mevcut olarak kabul edilmeyecektir.

(A) yı savunalım.

Anahanlığın "başlangıç"tan beri varolan bir babahanlıktan doğması ihtimâli kabul edilemez. Anahanlığın başlıca özellikleri eşitlikçi yapıda netleşir. Bu eşitlikçi düzeni bütün bir hayat tarzının ifadesi olarak kavramlaştırıyoruz. Anahanlığın herhangi bir ideolojik bakış açısıyla, zihinsel yakıştırmalarla "eşitlikçi" sayılması sözkonusu değildir. Anahanlık, sosyal katmanlaşmanın mevcut olmadığı, ya da, belirli üretim gelişmelerine bağlı olarak içerisinde babahanlığın tohumunu taşımakla birlikte, babahanlığın henüz sosyal erk'i üstlenmediği bir evre'nin terimleştirilmesidir. Üretici güçlerin belirleyiciliğinin insan üretici gücü ile taşınması "kadın-ana" göstergelidir; "erkek-baba"ya inkılâb etmemiştir anahanlıkta.

Aslında, (BA) ve (B), öncelik konusu gündeme getirilmezse, ana erkli topluluğun varlığını —sınırlamalarla ve kendi görüşleri çerçevesinde— kabul edebilirler. (B) ve —doğası gereği— (BA), anahanlığın belirli yerlerde belirli zamanlarda teorik olarak mevcut olabileceğini ve gözlemlere dayanarak tek tek mevcut olduğunu onaylar; onaylamak zorundadır. (BA) ve (B) nin reddettiği —özellikle— (A) dır; anahanlığın önce geldiğine dair tez'dir. (BA) ve (B) nin çeşitli biçimlerinin ortak mantıksal özeti, tekrar vurgularsak, esas itibariyle, anahanlığın kategorik olarak mevcut olmadığı ve/veya nitelikçe eşitlikçi olmadığına değil, tarihsel gelişme açısından "açıklayıcı" sayılmamak lazım geldiği iddiasında toplanabilir.

Açıklamamızın bu evresinde, bu evre'nin gerekli kıldığı ölçüde bir ara-konuya değinmek, izlediğimiz mantık dizisini pekiştirmeye yardımcı olacaktır. Anahanlığın "ilk" olmadığı noktasında birleştikleri içindir ki (BA) ve (B) arasında, (A) nın açıklayıcı olmadığı'nı önermeleri bakımından sonuç itibariyle bir fikir birliği doğar. Gerek salt mantıksal düzeyde, gerekse tarihin metodolojik değerlendirilmesi sonucunda ortaya kona-

cak teorik düzey açısından (BA) ve (B) anahanlığın arızı olduğunda birleşirler. (B) için bu pek açıktır. (BA) için ise dolaylı fakat kaçınılmaz bir zihinsel üründür. Zira, anahanlık ile babahanlık'ın birlikte mevcut olmaya başladıklarının kabul edilmesiyle, kandaş (ya da (BA) taraftarlarının kullanmaya daha çok eğgin oldukları terimle "ilkel") toplumdaki toplu üretim, katmansızlık ya da düşük düzeyde katmanlaşma, ilkel demokrasi, düşünce - eylem doğallığı ve bir-kaynaklılığı gibi şart ve davranışların kökeninde anahanlığın yer aldığı olgusu mantıksal olarak imkânsız hale getirilmiş varsayılır. Dolayısıyla, (A) ya göre ve (A) ya nispetle vardıkları sonuçlar itibariyle (BA) ve (B) nin temelde farkı kalmaz.

Anahanlığın açıklayıcı olmaktan çıkarılmasıyla birlikte toplumların evrimine ilişkin bütün belirtiler zaman içerisinde duralatma'ya (tespit) ve/veya mekânca soyutlamaya (tecrit) uğratılacaktır. Bu noktada, (BA) ve (B) nin anahanlığı "sınırlamalarla ve kendi görüşleri çerçevesinde" kabul etmeleri olgusunu açalım. (BA) ve (B); sadece (A) yı (anahanlığın önce geldiği yolundaki tezi) geçerli saymamakla kalmazlar, duralatma ve soyutlamayla, kısacası indirgeyici bir tutumla, anahanlığın —zâten— tam anlamıyla mevcut olmuş bile sayılamayacağını iddia etmek durumuna düşerler. Diğer bir deyişle, belge tarihçiliği ve indirgeyici antropoloji, Tarih (tarihöncesi-öntarih-tarih kesintisizliği ve değişimi) ile temasa gelmekten kaçınmaya çalışmakla birlikte, kendi yaklaşımlarının açıklayıcı olamaması üzerine bu temastan tam anlamıyla kaçınamadıklarında,¹ yine de, babahanlıktan anahanlık doğmasının mümkün olmaması ve fakat aksinin geçerliliğini yadsıma işine girişme zorunluluğunu hissederek; bunun sonucu olarak da, (BA) ve (B), sadece (A)ya değil anahanlık olgusuna da karşı çıkmak durumunda kalır.

Belirli bir maddî kalıntının değerlendirilmesinde —diyelim bir 'ana' simgesi kadın heykelinin yorumlanmasında—, kalıntı çok eski dönemlerin ürünü olduğunda, (BA) ve (B) ye o maddî verinin bir anahanlık belirtisi olmadığı'nı ispatlamak düşer. Çünkü, babahanlığın "o kadar" eskiden beri mevcut olduğunun hiçbir sistemli tanığı yoktur. Tarihsel olarak, hiçbir dizi babalık veya erkeklik simgesi yoktur ki, sistemli olarak bulunmuş olsun ve ondan önce gelen sistemli bir analık ve kadınlık simgesi dizisi bulunmasın.² Eğer (X) maddî tanığın üretilme zamanı ya da (Y)

¹ Tabiatıyla, bu "kaçınmama" hâli alan itibariyledir; yoksa bu kabil yaklaşımların temelindeki pozitivist düşünce "cansiperâne" mücadele etmekte ve neyin "bilgi" sayılabileceğini neyin sayılmayacağı yönünde sürekli direktif vermektedir. Direktifler, malûm, "ilişkilerin gerçeklikte yer almadığı, soyutlama ürünü olduğu" noktasında toplanır.

² Pigmeler vb. örneği, Reich aracılığıyla sonra değineceğimiz üzere, bu farazi sistemli kalıntıya girmezler.

gelenek-göreneğinin davranışsal/sözel kalıntısının kökeninin görüldüğü devir, başkaca bir erkeklik simgesinin bulunmadığı ya da eş değerde görül-meyen nitelik ve nicelikte bulunabildiği eskilikte ise, (BA) ve (B) için (X) veya (Y) nin anahanlığı ispatlamadığını ispatlamaktan başka çare yoktur. Sözkonusu kalıntılar, tabiatıyla, tek tek kalıntılar değil de, sistemli bir kalıntı manzumesi ise durum daha da göze batar ve yine (X) ya da (Y) nin “ispatlamadığını ispatlama” zorunluğu daha da kesin olarak (BA) ya da (B) ye düşer. (X) veya (Y) kalıntısını gerçekte bir anahanlık belirtisi olarak yorumlamak yanlış ya da abartmalı olabilir, bunların gerçek niteliğini bilemeyebiliriz, sorun bir belirli örnek (X) veya (Y) örneği değildir; ancak mantıksal açıdan (X) veya (Y) kalıntılarının (BA) veya (B) yi doğrulamasını temin etmenin yahut, en azından, zedelenmesine mahal vermemenin tek yolu, bu kalıntılarının anahanlık belirtisi olmayacağını iddia ve kabul etmektir. Oysa, yine mantıksal olarak, çok eski bir erkeklik simgesinin bulunması onun “sonradan” meydana gelmiş bir gelişimin ürünü olabilmesi ihtimâlini —objektif olarak— ortadan kaldırmaz. (A), sırf bu belirli “eskilik” sebebi ile çürütülemeyeceğini söyleme hakkını mantıken mahfuz tutar.³ Mantıksal soyutlamaya yönelik bir önermeler dizisinde hiyerarşiyi ortaya koyma açısından, demek ki, (X) ya da (Y) kalıntısının —yine somutlarsak; diyelim bir doğurgan kadın heykelinin— anahanlık (ya da avcılık sürecindeki teknik gelişmeler ve uzmanlaşma sonucunda kadın’ın gerilemesi ve anahanlığın sadece kısmi olarak sürdürdüğü dönemin) belirtisi sayılmaması sözkonusu ise, bu durum, bu değerlendirmenin (A) yı (anahanlığın öncelikli olduğu görüşünü) desteklemediği anlamına gelir.⁴

³ Somut Tarih açısından,

“Ana soy çizgisinden gelmiş olmaları lâzım geldiği hâlde, nasıl oluyor da, en ilkel çağdaş topluluklarda baba soy çizgisi vardır; ve nisbeten daha gelişmiş bazı topluluklarda ana soy çizgisi görülebilmektedir” şeklinde özetlenebilecek “babahanca” soruya verilecek cevap, aslında dolaylı biçimde de olsa vakıanın içerisinde ve dolayısıyla soruda “mündemiç”tir. Baba soy çizgisi ve babahanlığı yaratacak koşulların (belirli coğrafyada, belirli av tekniği ve bu tekniğin sınırlı kalması hâlinde sebep olacağı sosyal gelişmeyi dondurucu etki) uzun süre aynı kalması, daha ilkel toplulukların baba soy çizgisine sahip olmalarını zorunlu kılmıştır. Bu yöndeki en yetkin bir açıklama katkı için bkz.: George Thomson, *Studies in Ancient Greek History: The Prehistoric Aegean*, The Citadel Press, NewYork 1965 (1. ed. 1949), ss. 42-44. (Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler: Tarihöncesi Ege I, çev.: Celâl Üster, Payel Yayınevi, İstanbul 1983.)

⁴ Alâeddin Şenel yorumluyor: “Heykelciklerin bir...bölümü arkeolojide ‘venüsler’ adıyla anılan, cinsel özellikleri abartılmış, kimileri hamile kadın heykelcikleridir. Bunlar...bilim adamlarının çoğu tarafından ‘bereket kültü’, ‘doğurganlık kültü’, ‘verimlilik kültü’ işareti olarak yorumlanırlar. Bu yorumlar yerinde olmakla birlikte, bu dönemin ‘sihirselsel’ düşünüş biçimine uygun bir deyişle ‘doğurganlık sihiri’nin araçları olarak nitelendirilmeleri daha doğru olur. Bazı yazarlar bu ka-

İnsanlığın sayısız maddi/"manevî" kalıntıları içerisinde, hiçbir kalıntı sözkonusu değildir ki, babahanlığın "ilk"liğini kanıtlasın. Aynı "bulunmazlık" çağdaş ilkeller için de geçerlidir.⁵ Bu yönüyle (A) karşısında (BA) ile (B) nin durumu özel bir soyutlama düzeyine varmamızı sağlamaktadır.

(A) nın evrimin bir ifadesi olması dolayısıyla, (BA) ve (B) geçerli sayılma için belirli verilerin (A) yı **desteklemediği** noktasında mücadele verirler. Şu mantıksal açıklama evresinde ifade ettiğimiz husus; (A)nın kendi bütünlüğünü inşa ederken, tabii ki (B) ve (B)nin geçersizliğini sonuç olarak ortaya koymaya **ihtiyacı olduğu** bunun (A)nın evrimsel geliş-

---

dın heykelciklerinin ileride ortaya çıkacak anatanrıçaların prototipleri...oldukları görüşündedirler ki doğrudur. Ancak giderek bunları, ilkel toplulukta kadının erkekten daha üstün bir statüye sahip oluşunun, ilkel toplulukların ana soy zinciri oluşlarının, hatta kadınlarca yönetildiklerinin (anaerkil oluşlarının) belgeleri olarak öne sürmek, önyargıların değilse bile, kaba ve tek boyutlu bir genetik düşünüş alışkanlığının ürünüdür." (İlkel Topluluktan Uygur Toplumuna Geçiş Aşamasında Ekonomik Düşünsel Düşünsel Yapıların Etkileşimi, S.B.F. Yay., Ankara 1982, s. 79.) Bizim görüşümüze nazaran, yukarıdaki alıntı, teknolojik determinizm çıkışlı bir açıklama tarzını içermektedir. Kanımızca, Şenel'in eseri, gerek konusunun değişik görünümünü öğrenmek, gerekse "Penelope'nin örgüsü" nün nasıl dokunduğunu görebilmek için vazgeçilmek bir temel kaynak niteliğindedir. Ne var ki, ekonomik-teknik elemanların yorumlanışına katılmamız mümkün değil.

⁵ Trobriand Adalarında kandaşlık (kinship) için tek bir söz bulunur: "Veiola". (Malinowski, "Baloma; the Spirits of the Dead in the Trobriand Islands", *Magic, Science and Religion and Other Essays*, NewYork, Doubleday, 1948, ss. 225-226) Bu kelime, baba ve çocuk ilişkisini karşılamadığı gibi, burada bu ilişkiyi karşılayan başka kelime de bulunmamaktadır. Sosyal temeli olan ve geleneklere ilişkin pratiklerde baba'nın rolü sorulduğunda, Malinowski'nin gözlemiyle, aynen, "Haa, baba, karışmaz; o çocuklarla veiola değildir" denilmektedir. Bu anacil ilişki, bütünsel bir ilişkidir. Bütün "yasal" (töresel), ekonomik ve törenselleşen konularda kardeşler çok yakın ilişki içerisindeyler, çünkü aynı anadandırlar. Aynı "beden", aynı sosyal bütünlük ile paralellik taşır. Yine veiola, topluluğun bütünü "diğer"lerinden ayrıran tanımlamadır. Ancak belirli bir topluluk içerisinde veiola vardır. Görülüyor ki, ana soy çizgisi, sırf bir soy çizgisi olmaktan ötede topluluk birliğini ve bu yoldaki eylemi çevreleyen ilişkiler bütünüdür. Ayrıca, ana'nın sırf "cinsel" bir kavram olmadığı, en azından zaman içerisinde böyle bir algılama yoluna girildiğinde bir ipucu teşkil eden, kadının cinsel ilişki olmaksızın hâmile kalabileceği inancı için bkz.: Aynı, ss. 229-230. Burada cinsel ilişki - hamilelik bağlantısının bilinmezliğinin sözkonusu edilmediği kaydedilmektedir. (Ayrıca, "sosyallik" olarak algılama için bkz.: Aynı, s. 245.) Soy çizgisi geleneginin "dışına taşılması"; bir erkeğin sihir yapabilmek üzere gerekli "kök"e sahip olabilmesi için yine "ana"nın sihir'i oğluna devretmek yeteneğini haiz olması gerekir. (s. 267 not 50.) Ana - çocuk ilişkisini kapsayan/karşılayan bir kelimesi **bulunmayan** herhangi bir babahanlık topluluğu var mıdır? Sanırız, bu husus, "öncelik" sorununa bir boyut getirmektedir.

meyi açıklamaya dayanan arktektoninin asli bir unsuru olmayıp kendine yönelik eleştirileri kendi bütünlüğünden hareket ederek boşa çıkarmak istidadında bulunduğu; fakat (BA) ve (B)'nin inşa edilmesinin mutlaka yalnızca (sırf) (A)'nın yanlış olduğunu "ispatlamak"tan geçtiğini belirtmek istiyoruz. (BA) ile (B) "gezegen"lerinde yapılmakta küre-i arz'a ise kala kala (A) kalmaktadır.

2. Evrim - Örgütlenme İlişkisi

Anahanlık ile babahanlık arasındaki öncelik konusu üzerindeki mantıksal soyutlamanın dikkate değer biçimlerinden birini Wilhelm Reich geliştirmiştir.

Reich'e göre —özetle—, Bachofen'in **Ana Hukuku**'ndan (**Das Mutterrecht**, 1861) beri "anahanlık"ın ilk örgütlenme biçimi olduğu ortaya konmuş bulunmaktadır.⁶ Baba (ata) erkinin —baba "hukuk"unun— öncelikli olduğunu ileri sürenlerin verileri her çeşit yoruma açıktır ve babahanlık eski ilkel topluluklarda görülse bile, anahanlık teorisinde mevcut bulunan iç-bütünlüğe sahip değildir ve herhangi bir şey ispatlamaya yaramaz. Anahanlık teorisi, babahanlık düzeninde yaşayan çok eski bazı kavimlerin bulunmasıyla değerini kaybetmemiştir, çünkü sözkonusu kavimlerin varlığı babahanlığın önceliğini kanıtlamamaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, son derecede düşük bir örgütlenme düzeyinde olan pigmeler babahanlık örgütlenmesine sahip olsalar bile monogamileri ve çok kesin bir biçimde düzenlenmiş yakınlar arası ilişki tabu'ları uzun bir tarihsel ev-

⁶ Bkz.: *The Invasion of Compulsory Sex-Morality*, s. 93 vd. *Cinsel Ahlakın Boygöstermesi*, s. 114 vd. (*Der Einbruch der Sexualmoral*, 1932; 1935.)

Anahanlığı ilk formüle eden Bachofen'in anılmak dışında gündeme pek getirilmemesi âdettendir denebilir. Bachofen'in matriarkal evre (kadın özüne dayalı kadın egemenliği evresi), matrimonial ana erki evresi (kadınsallığın spiritüel evresi) ve neticede baba erki evresi (fikrin ve spiritüelliğin öze galebesi) şeklinde özetlenebilecek gelişim şeması, içerdiği kültürel anlam bakımından incelendiğinde, ilk bakışta tek-cizgili gözüken biçimini aşar ve daha karmaşık bir hüviyete bürkünü. Gerçekten de Bachofen'in düşüncesini, tabiat-öz (kadınsallık) ile fikir ve kısıtlama (kültür) ikilemine hapsetmek doğru olmayacaktır. Poewe, "kadınsal öz, kadınsal spritüellik ve baba erki evreleriyle, Bachofen'in, klan ve kabile örgütünün inkarı cihetinde gelişen bir sosyo-ekonomik kurumun vücut bulmasını tasvir etmekte olduğunu öne sürmektedir. (Bkz.: Karla O. Poewe, "Universal Male Dominance: An Ethnological Illusion", *Dialectical Anthropology*, 5, 2 -1980- s. 117). Komünal ilişkilerin aile ilişkileri yoluyla bireyselleşmesi bu bağlam içerisinde düşünülmelidir. (Bkz.: Raoul Makarius, "Ancient Society and Morgan's Kinship Theory 100 Years After", *Cultural Anthropology*, 18, 4 -1977-, s. 709 vd.) Poewe, "kadın özü"nü çok-boyutlu bir tanımlama simgesi olduğunu, fakat bu simgeleyişin bir soyutlama değil, maddi gerçeklik olarak kabul edilmesi lâzım geldiğini belirtiyor.

rim geçirmiş olduklarını gösterir. Bunların folklor ve myth'lerinin incelenmesi konuya açıklık getirebilecektir.

Reich, anahanlığın babahanlıktan doğmuş bulunmasına ihtimâl verilemeyeceğini belirtmektedir. Anahanlık düzeninin temel özellikleri emek demokrasisi ve cinsel özgürlük olduğu hâlde —nerede rastlanırsa rastlanırsın— babahanlığın, özel mülkiyete giden yolda kadının köleleştirilmesiyle ve cinsel bastırma ile ortaya çıktığını kaydeden Reich, "Anahan düzen bu haliyle doğal duruma çok daha yakındır: Anahanlığın babahan düzenden türediğini varsaymaya kalktığımızda; geriye dönük bir evrim'i, son derecede karmaşık olan bir örgütlenmeden, çok daha ilkel, doğal bir örgütlenmeye dönüşmenin varlığını kabul etmek gerekecektir. Böyle bir varsayım ise, toplumsal olayları tarihsel açıdan ele almaya yarayan temel ilkeleri hiçe saymak olur" görüşü işlemektedir.

Anahanlık ile babahanlığın insanlık tarihinin ilk zamanlarından beri birlikte var oldukları ihtimali, Reich'e göre, babahanlığın öncelikli oluşu kadar imkân dışıdır. Anahanlık düzeninde kuşakların birbirlerine doğal bağla bağlanması; başlangıçtan beri kandaşlarıyla cinsel ilişki kurma yasağı ve emek demokrasisiyle tamamen uyum halindedir. Oysa, babahanlığın da başlangıçtan beri var olması hali, geçerli olması mümkün görülemeyecek zorlama varsayımlara dayanmaktadır. Söz konusu görüş taraftarlarına; erkeğin gücü, kendisinden genç ve daha zayıf (?) erkekler karşısında duyduğu kıskançlık, hayvanlar alemine dayandırılan anolojilerle kişinin sürünün başını çekmesi gibi hususlar kaydedilmektedir. Hayvan yaşantısı anolojilerinin hayvanlar aleminde bile biyolojik değeri yokken bu babahanlık ideolojisi sürekli yenilenir.⁷

Anahanlığın niteliğinin bütün boyutlarıyla ele alınmaması, tarihöncesinin ve öntarihin gelenek-göreneklerinin ve tarih döneminde yaşayan (mevcut olan) maddi-"manevi" kalıntıların yanlış değerlendirilmesine yol açmaktadır. "Hangisi önceliklidir?" ya da "Birlikte mi var olmuşlardır?" sorusu, görülüyor ki, çoğu hâlde, mekanik bir biçimde yorumlanmaktadır.⁸

⁷ Reich, sözkonusu babahanlık önceliği varsayımı taraftarlarının erkek-üstünlüğüyle bütünleşen ideolojik yapılarına dikkati çektikten sonra, Krische'nin ana "hukuk"unu tarihsel olarak sergileyen verilerini kaydetmekte, Roheim'in konuya ışık tutan görüşlerini incelemektedir. Bkz.: *Invasion*, s. 95 vd., *Boygötermesi*, s. 117 vd. Ayrıca, Reich'in konuya değişik boyutları itibarıyla katkılar getirmiş olan ve özellikle anahanlık taraftarlarının görüşlerindeki bazı tikanıkları irdeleyen tartışması için bkz.: Aynı (*Invasion*), ss. 145-146.

⁸ Sırf ve saf antropolojik olan çalışmalar dışında, Tarih kavrayışıyla yapıldığı iddia edilen birçok sosyal/siyasal bilim çalışmasında da sözkonusu mekanik anlayış kendini göstermektedir. Anahanlık konusu ele alındığında, bu kabil çalışma-

3. Metodolojik ve Teorik Hatâlar

Evrım teorisine, daha doğrusu, evrim anlayışına uygun düşündükleri kabul edilen bazı araştırmacıların bile anahanlığın önceliğine karşı elden bırakmadıkları bir itiraz, ana soy çizgisi ile ana-erkinin birbirinden ayrılması gerektiği, birinci olgunun ikinci olgunun varlığını kanıtlamaya yetmeyen bir belirti olduğu noktasında toplanır. Bu itiraz, çeşitli yönleriyle eleştirdiğimiz "... biri erkek biri dişi" sözüyle simgelenecek bir anlayışın modern versiyonudur. Anahanlığın öncelikli olduğu yolundaki teorik görüş (A), —sırf— ana soy çizgisine dayanmaz. Bu görüşe nazaran, ana soy çizgisi, yani, akrabalığın ana tarafından belirlenişi ve soy çizgisinin böylece oluşması anahanlığın belirtisi ve bir işleyiş biçimidir. Kadın'ın kan (gens) içerisinde kalabilmesi, kan dışına çıkarılması, erkek'in "evlilik" ile girdiği kan'da ancak bu evlilik ile kalabilmesi, genel olarak belirli bir örgütlenmede kadının sosyal değişim karşısında değişik kanlara bölünmesiyle —çok kısa olarak özetlenen— kadın erkinin temelleri, bütün bu temellerin bir gereği olarak ana soy çizgisi'ni meydana getirir.⁹ İnsan'ın sürüden çıkışını, yücelmesinin, insan alt-bilincine kavuşmasının tarihsel-sosyal temelleriyle anahanlık uyum gösterir. Bu uyum, "kim"liğin "tespit"ini gerekli kılmıştır. Soy çizgisi böylece oluşur. Kaldı ki, sözkonusu itiraz, tarihöncesinin bütün kalıntılarını anahanlık belirtisi saymamak isteyecektir. Zira, ana soy çizgisi, tarihöncesine gidildikçe, açıkça toplumsal saygınlıkla, kandaş inanç-örgüt işlevselliğiyle bütünleşir.¹⁰ Yoksa, anahanlı-

lardaki ortak tutum; kadın ve erkeğin hiç değişmediği (tevarüs ettikleri temel özellikleri bulunduğu) ve konunun ikilemlerle işlenebileceği (kültür ve tabiat, kamu ve 'ev', yapı ve düşünce gibi ikilemlerin açıklayıcı olduğu) noktalarında toplanır. Bu ikilemlere dayalı "yapı"larla yola çıkanlar, Tarih-dışılık durağında inerler. (Bkz.: Karla O. Poewe, aynı, s. 112.)

⁹ Aslında, bu, "bağımsızca" geliştirilen etüdler yanısıra, zaman zaman Morgan'ın yanlış okunmasından da kaynaklanan bir yanılgıdır. Bkz.: Lewis H. Morgan, *Ancient Society*, ed. L.A. White, Harvard University Press, 1964 ss. 64-65. Ana-soyu'na bağlılık, basit bir "soyun ana tarafından bilinmesi" olayı değil; kandaşlık ana-bağıdır, gens'in ortak adını sahiplenmekle sürdürülen bir olaydır. (Bkz.: Aynı, s. 64) Gens'in vücuda gelmesi ilk olarak, kandaşlık bağı'na dayanır. Kadın soy çizgisi ve gens içinde evlenmeye bu ilişkiyle birlikte düşünülmelidir. (Bkz.: s. 65) Thomson, ana soy çizgisinin kökeni hakkında Morgan'ın eksikliğine işaret eder. Çocuğun ana "klan"ına katılmasının sebebi olarak, Morgan'ın, "babanın bilinmezliği"ni göstermesi karşısında Thomson, bu dönemde, "aile" kimliğine önem verilmiş olamayacağını, kolektif 'evlenme'nin yokolmasının temelinde, mülkiyetin bireyselleşmesinin bulunduğunu, ana-baba kimliğinin tanımlanmasının ancak bu gelişime bağlı olarak ele alınabileceğini belirtir. (*Studies*, s. 43.)

¹⁰ Şenel şöyle bir değerlendirme yapmakta; "Ama hem yerleşik çiftçi topluluklarda, hem göçebe çoban topluluklarda özel mülkiyetin doğmasına yol hazırlayan gelişmeler bir yandan ana soy zincirinden baba soy zincirine geçilmesine; öte yandan eşitlikçi toplumsal yapıyı değiştirmeye varacak koşullar olarak görü-

ğın önce gelişine itiraz ederken, “ana erki başka, soy çizgisi başka şeydir” itirazı mekanik bir zorlama olmaktan öteye gidemez. Bu kabil babahanlık “teori”si taraftarlarının varacağı nokta yine, (B) ile (BA) arasında fark kalmamasıyla sonuçlanmaktadır. Çünkü, bu tip itirazlar (BA) “babahanlık (da) baştan beri mevcut”tu görüşü ile yetinmezler; izledikleri düz mantık açısından, (A)nın yanlış olduğu iddiasını savunmaları gerekir. Çünkü, “ana soy çizgisi anahanlığın mevcudiyeti görüşünün temeli olmak lâzım gelir. Oysa ana soy çizgisi anahanlık demek değildir, öyleyse anahanlık mevcut olmamıştır”dan başka bir önerme dizisi sunamazlar. Bu ise, belirtmiş olduğumuz üzere (BA) ile (B)nin farkını ortadan kaldırır.

Bu gibi yorumların gerisinde yatan kavrayışın temelinde “kadın-ana” alabildiğine Tarih dışına atılarak soyutlanmakta, yine “erkek-baba” aynı zihniyetle¹¹ veri olarak ele alınmakta, analizin konusu ve araçları bir “tarih-uygarlık” perspektifine sığdırılmak istenmektedir. Diyelim ki (X) kalıntısı erkekçil bir görünümdeyse babahanlık belirtisi sayılır, ancak kadıncıl bir hüviyette ise bu sadece bir doğurganlık simgesi olarak yorumlanır ve anahanlık kanıtı olmaktan çıkartılarak saf dışı edilmeye çalışılır. Böylelikle, anahanlığın niteliğinin babahanlıktan gelişimi itibariyle farklı olduğu gözden kaçırılmaktadır. Anahanlığın erkinlik göstermesi ile babahanlığın erkinlik göstermesi yolları farklıdır. Kadının *gens*'deki kendini üretme ve üretim faaliyeti, kadın ile erkek arasında mekanik “karşılaştırma”lar yapmamızı engeller. Kendini üretme ve üretim faaliyeti tam kavranamadığından bu gibi mekanik benzetmelere kapı aralanır.¹² Tarih-

---

nürler...” (İlkel Topluluktan Uygar Topluma, s. 216.) Demek ki, “ana soy zincirinden baba soy zincirine geçilmesi” ile, “eşitlikçi toplumsal yapının değişmesi, bu gelişmeleri zorunlu kılan şartlara bağlıdır. Öyleyse, soy zincirinin değişiminin şartları, eşitsizliğin kaynağı değil midir? Soy zincirinin değişimi bir erkinlik değişiminin göstergesi değil midir? Eşitlikçi toplumun “eşitlikçiliği”nin kökeni, babahanlığın “yokluğu”na doğru gitmez mi?

¹¹ Fizyolojik olarak da kadın erkinliğinin erkek egemenliğine benzemeyeceği ortadadır. Betimleme yoluyla bir vülgerizasyon yapmamıza cevaz varsa; “dediğini yaptırma”nın fiziki potansiyeli açısından erkeğin elindeki yordam imkânları kadında yoktur. Bu küçük işareti zorunlu kılan sebep, aynı bireysel olguyu bir tahlil aracı olarak düşünüp bundan, “kadın zaten, örgütte ağırlıklı olamazdı” düşüncesinin —yarı örtülü— kullanılması dolayısıyladır.

¹² Anahanlığın varlık ve önceliğine sadece üretim ölçütleriyle karşı çıkmak çok yaygın bir yaklaşım olarak gözüküyor. Üretimin kendini üretme vakiasından soyutlanarak ele alınması mümkün değildir. Kendini üretme ile üretimden oluşan bütünsel anlamdaki üretimin bir sarmal olarak kavranması gerekir. Kendini üretme ve üretimin bütünselliği ve birbirleri itibariyle var olabilmeleri açısından kendini üretmeye bakıldığında, bu süreç üretimin ön şartı olarak belirir. Anahanlığın, sırf teknik-ekonomik elemanların oluşturduğu ölçütlerle, ele

öncesinde gerilere gidildikçe, komünal hayatın ilk oluşumunu üretimin ön-şartı olarak kavradığımızda, kadın erkilliğinin vücut bulmasının üretim-teknik'in gelişim sürecindeki erkek erkinliğine benzemeyeceği; diğer bir deyişle, birlikteliği yaratan anahanlık şartlarının erkeğin erkinliğini, "han"lığını sürdürme yordamlarına benzemeyeceği açıktır.

Sürünün erkeğe sağladığı örgütsel ağırlık da tek yönlü yorumlanamaz. Birçok araştırmacı da çoban ekonomisinin erkeğe ağırlık sağlamış olduğu keyfiyetini kabul ettikleri hâlde bahse konu keyfiyetin "olmaması" hâlini hesaba katmamaktadır. Bununla, tabiatıyla, "sistemli çobanlık yoksa, öyleyse anahanlık var" kolaylığından uzakta olduğumuzu hemen kaydedelim. Özellikle, dikkat çekmeye çalıştığımız kavrayış, nâkıs (eksi; olmayan) özel ekonomik formun etkisinin de ekonomik oluşu gerçeğidir.

Asıl, çobanlık öncesinde avcılığın çeşitli biçimlerinde ve özellikle "kolay avcılık" ve toplayıcılık dönemlerinde, "ekonomik" olanın, doğrudan geçimi sağlayan eylem olarak anlaşılması da sığ bir kavrayıştır. "Ev" - "av" işbölümünün kesinlik kazanması gündeme gelirken bile, kadın'ın "ev"de kalarak, ekonomik faaliyeti örgütlemiş olması düşünülmeden, ve ekonomik faaliyetin bu yöneltmeyle meydana geleceği hesaba katılmadan, kadın'ın örgüt için sosyal varlığını ancak tarım işi'yle (çapa tarımı vb. le) duyurmuş olabileceğini söylemek, ekonomik faaliyeti "çapa sallamak" mertebesine indirilmek demektir.

---

alınması ve yadsınmaya çalışılması, yanlış ve sığ yorumlara yol açmaktadır. Bu arada, Bertell Ollman'ın bir etüdüne değinmemiz yarar sağlayacaktır. Ollman, "Social Revolution and Sexual Revolution" başlığıyla W. Reich'i konu aldığı çalışmasında (Monthly Review, XXV, 4 -1973-, ss. 37-72) Reich'in bir "tabiat bilimcisi" olmaya yöneldiği dönem öncesindeki bilimsel hayatını canlı çizgilerle özetlemektedir. Bu özet-yorum sırasında (ss. 45-46), Reich'a atfen, onun, "kendini üretme" kavramıyla tatmin olmadığını öne sürmektedir. Reich'in, bizim bildiğimiz ana çalışmalarında böyle bir eğilim sözkonusu değildir. Reich'i tedirgin eden, cinsel ilişkinin kendini üretme "sâik"iyle yapıldığı varsayımdır. Reich, normal (olağan) cinsel faaliyette böyle bir motivasyonun bulunmadığını vurgulamış ve ayrıntılarının şu ândaki spesifik konumuzla yakından ilişkili bulunmadığı bazı fikir ve bulgularını buna dayanarak inşa etmiştir. Yoksa, kendini üreten insanın kendini üretmesinin Tarih ve toplum için asli önemi bulunmadığı gibi bir fikir en son Reich'a atfedilebilir. Anahanlıkta erk, sistemli bir "fark"ın oluşumunu önleyen bir erktir. Anahanlık, erkek "leyh"ine gelişimi sağlayacak ekonomiye geçişte erkek'in fark yaratmasını objektif konumuyla önleme çabası içerisinde olur. Erk'in fark yaratıcı olmak gerektiği inancı, çağdaş bazı ideolojilerle beslenir ve bunun da gerisinde yine erk'in "zor-şiddet-baskı"ya dönük olarak var olabileceği anlayışı bulunur.